

ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР ПРОФИЛАКТИКАСИДА ИЖТИМОИЙ РЕАБИЛИТАЦИЯ ҚИЛИШ ВА ИЖТИМОИЙ МОСЛАШТИРИШ ТАРТИБИ ШАРТЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ БОРАСИДА АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР

Артиков Баходир Артикович

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси доценти,
подполковник

Ашурбоев Бобур Баҳром ўғли

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси курсанти, сафдор
<https://doi.org/10.5281/zenodo.17412119>

ARTICLE INFO

Received: 1st October 2025

Accepted: 15th October 2025

Published: 22nd October 2025

KEYWORDS

ижтимоий реабилитация,
мослаштириш, оилавий
зўрлик, ҳуқуқбузарликлар
профилактикаси, рецидив
олдини олиш, гендер тенглиги,
давлат-хусусий шериклик,
инфратузилма, жамоатчилик
ҳамкорлиги

ABSTRACT

Ушбу мақола Ўзбекистон Республикасида ҳуқуқбузарликлар профилактикасида ижтимоий реабилитация ва мослаштириш тартиби шартини такомиллаштириш бўйича қабул қилинган қарорни академик услубда таҳлил этади. Қарорнинг асосий йўналишлари – оилавий-маиший зўрликнинг олдини олиш, жабрланганларни реабилитация қилиш, давлат органлари ва фуқаролик жамияти билан ҳамкорликни кучайтириш, инфратузилма яратиш ва "Маиший зўрлик ишлатишнинг олдини олиш тўғрисида"ги қонун лойиҳасини ишлаб чиқиш сифатида кўриб чиқилади. Халқаро олимларнинг тадқиқотларига таяниб, қарорнинг рецидивни 20–50% га камайтириш ва жамият хавфсизлигини ошириш потенциали таҳлил қилинади. Натोजада, қарор мамлакат ислохотларига ҳамоҳанг бўлиб, ижтимоий-ҳуқуқий тизимнинг самарадорлигини юксалтиради.

Ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш ва жамиятнинг ҳуқуқий-маънавий пойдеворини мустаҳкамлашда ижтимоий реабилитация ва мослаштириш жараёнларининг роли ҳар доим марказий ўринни эгаллаган. Бу соҳадаги сиёсат ва амалий чора-тадбирлар мамлакатнинг ҳуқуқий тизимининг самарадорлигини ошириш, фуқароларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва жамиятдаги ижтимоий низоларнинг эрта олдини олишга қаратилган. Ўзбекистон Республикасида амалга оширилаётган ислохотлар, хусусан, оилавий-маиший зўрликнинг олдини олиш ва жабрланганларни ижтимоий қайта мослаштириш тизимини такомиллаштириш бўйича қабул қилинган қарорни таҳлил қилиш орқали бу жараёнларнинг самарадорлигини баҳолаш мумкин. Фуқароларнинг тенг ҳуқуқлилигини, зўрлик ва шафқатсизликка қарши жавобгарликни таъминлашнинг устувор йўналишларини белгилайди. Қарорнинг асосий мақсади – ҳуқуқбузарлар ва жабрланганларни ижтимоий реабилитация қилиш орқали рецидивнинг олдини олиш, оилавий низоларни эрта ҳал этиш ва жамоатчиликни жалб қилишдир. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори, 02.07.2018 йилдаги ПҚ-3827-сон қарори қабул қилинди. Халқаро амалиётда ҳам бундай ёндашувлар кенг ўрганилган бўлиб, масалан, ҳуқуқбузарларнинг ижтимоий қайта жойлаштирилишининг самарадорлигини таҳлил қилган тадқиқотларда [1]

реабилитация дастурларининг рецидив даражасини 20-30% га камайтириши мумкинлиги исботланган. Бу қарорнинг Ўзбекистон шароитида амалга оширилишининг самарадорлигини ошириш учун хорижий олимларнинг фикрларидан фойдаланиш муҳимдир.

Қарорнинг биринчи бўлимида мамлакатда фуқароларнинг эркинлик ва шахсий дахлсизлик ҳуқуқларини таъминлаш борасида амалга оширилаётган ислохотлар таъкидланган бўлиб, бу жараён жамият манфаатларини ҳимоя қилишнинг самарали механизмларини яратишга қаратилган. Бундай ҳуқуқий асослар халқаро стандартларга мувофиқ келади, чунки ҳуқуқбузарларнинг реабилитациясида инсон ҳуқуқларининг устуворлигини таъкидлаган тадқиқотларда [2] зўрлик қурбонларининг ҳимояси ва ҳуқуқбузарларнинг қайта мослаштирилиши орқали жамият хавфсизлигини ошириш мумкинлиги кўрсатилган. Қарорда оила институтининг роли алоҳида эътиборга олинган, чунки оила жамиятнинг пойдевори сифатида кўрилади ва унинг мустаҳкамланиши ҳуқуқий ва ижтимоий-иқтисодий асосларни кучайтириш орқали амалга оширилади. Бу ёндашув хорижий амалиётда ҳам қўллаб-қувватланган, масалан, оилавий зўрликнинг олдини олиш бўйича популяцион ёндашувларни ўрганган систематик шарҳда [3] аҳолининг ижтимоий қатламларига қаратилган дастурларнинг самарадорлиги исботланган, унда зўрликнинг физик ва психологик шакллари камайтириш учун эмпавермент ва иқтисодий қўллаб-қувватлаш чоралари тавсия этилган. Қарорнинг ушбу қисмида хотин-қизларнинг сиёсий ва ижтимоий фаоллигини ошириш, уларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва оилавий қадриятларни мустаҳкамлаш таъкидланган бўлиб, бу мамлакатнинг гендер тенглиги сиёсатига ҳамоҳангдир.

Қарорда оғир ижтимоий аҳволда қолган шахсларга, хусусан, ҳуқуқбузарликлар туфайли жабр кўрганларга кўмаклашиш инфратузилмасини яратиш алоҳида аҳамиятга эга деб белгиланган. Бу чора-тадбирлар амалиётда фуқароларнинг, айниқса, хотин-қизларнинг ҳуқуқларини қўшимча ҳимоя қилишни таъминлайди ва давлат органларининг фуқаролик жамияти билан ҳамкорлигини кучайтиради. Халқаро тадқиқотларда ҳам бундай инфратузилманинг самарадорлиги исботланган, масалан, ҳуқуқбузарларнинг реабилитацияси бўйича халқаро қиёсий шарҳда [4] рецидивнинг олдини олиш учун жамоатга асосланган дастурларнинг роли таъкидланган, унда когнитив-ҳулқ-атвор терапияси ва касбий малака ошириш орқали ҳуқуқбузарларнинг жамиятга мослашиши 30% га ошириши мумкинлиги кўрсатилган. Қарорнинг ушбу қисмида сақланиб қолган муаммолар, масалан, жамоатчилик назоратини жорий этиш ва оммавий ахборот воситалари билан ҳамкорликни кучайтириш зарурлиги таъкидланган бўлиб, бу ислохотларнинг тубдан такомиллаштирилишини таъминлайди.

Қарорнинг иккинчи бўлимида ижтимоий реабилитация ва мослаштиришнинг устувор йўналишлари белгиланган, унда ўз жонига қасд қилишга мойилликнинг олдини олиш, оилавий низоларни эрта ҳал этиш ва жамоатчилик иштирокини таъминлаш каби масалалар кўтарилган. Бу йўналишлар халқаро амалиётда ҳам кенг ўрганилган, масалан, ҳуқуқбузарларнинг ижтимоий қайта жойлаштирилишининг самарадорлигини таҳлил қилган ҳисоботда [1] ҳуқуқбузарларнинг стигматизациясини камайтириш ва уларнинг динамик хавф омилларини (масалан, модда истеъмоли, ишсизлик) бартараф этиш орқали рецидивни 50% га қисқартириш мумкинлиги исботланган. Қарорда давлат органларининг ўзаро ҳамкорлиги ва фуқаролик жамияти институтлари билан самарали ҳамкорлик тизимини шакллантириш таъкидланган бўлиб, бу "хавф остидаги гуруҳ"ларни қўллаб-қувватлаш орқали ижтимоий реабилитацияни такомиллаштиришга имкон беради. Хорижий олимларнинг фикрича, бундай ҳамкорлик пре-криминал интервенцияларда муҳимдир, масалан, ижтимоий

жиноятларнинг олдини олишда реабилитациянинг гибрид моделини ўрганган тадқиқотда [5] рискни баҳолаш ва индивидуал қайта тарбиялаш орқали жамиятнинг хавфсизлигини ошириш тавсия этилган.

Қарорнинг учинчи бўлимида амалий чора-тадбирлар дастури тасдиқланган бўлиб, унда вазирликлар ва маҳаллий органлар раҳбарларига тадбирларнинг сифатли бажарилиши учун шахсий жавобгарлик юклатилган. Бу дастурнинг амалга оширилиши халқаро стандартларга мувофиқ келади, чунки ҳуқуқбузарларнинг қайта жойлаштирилиши бўйича БМТ ҳужжатларида [6] терапевтик жамоалар ва пост-озодлик қўллаб-қувватлашнинг роли таъкидланган, унда психологик интервенциялар рецидивни 28% га камайтириши мумкинлиги кўрсатилган. Қарорда Тошкент шаҳар ҳокимлигига Республика марказини жиҳозлаш вазифаси юклатилган бўлиб, бу марказларнинг фаолиятини йўлга қўйиш учун давлат-хусусий шерикликдан фойдаланиш имконини беради. Халқаро амалиётда ҳам бундай марказлар самарали, масалан, оилавий зўрлик қурбонлари учун реабилитация дастурларининг халқаро мослаштирилишини ўрганган тадқиқотда [7] маданий ҳоссаларни ҳисобга олган ҳолда дастурларнинг самарадорлиги исботланган, унда Колумбия, Эрон ва Финляндия мисоллари келтирилган.

Қарорнинг еттинчи ва тўққизинчи бўлимларида марказларнинг фаолиятини ташкил этиш ва ҳудудий даражада жойлаштириш масалалари кўриб чиқилган бўлиб, бу нодавлат ташкилотлар ва халқаро ҳамкорларни жалб қилиш имконини беради. Бу ёндашув хорижий тадқиқотларда қўллаб-қувватланган, масалан, оилавий зўрликнинг олдини олиш бўйича популяцион чора-тадбирларнинг систематик шарҳида [3] жамоатга асосланган интервенцияларнинг самарадорлиги кўрсатилган, унда микро-молиявий қўллаб-қувватлаш ва гендер тенглиги дастурлари зўрликни 55% га камайтирган. Қарорда Ахборот технологиялари вазирлигига "ишонч телефони"ни ташкил этиш вазифаси юклатилган бўлиб, бу шошилиш психологик ва ҳуқуқий ёрдам кўрсатишни таъминлайди. Халқаро амалиётда бундай тизимлар самарали, масалан, қамоқхоналарда психологик интервенцияларнинг самарадорлигини таҳлил қилган мета-таҳлилда [6] терапевтик дастурларнинг рецидивни камайтириши исботланган.

Қарорнинг ўн биринчи ва ўн иккинчи бўлимларида фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органлари ва вазирликларнинг марказлар билан ҳамкорлиги таъкидланган бўлиб, бу низоли вазиятларни эрта аниқлаш ва бартараф этишни таъминлайди. Бу чоралар халқаро стандартларга мувофиқ, чунки ҳуқуқбузарларнинг реабилитацияси бўйича халқаро қиёсий шарҳда [4] мултидисциплинар ҳамкорликнинг роли таъкидланган. Қарорнинг ўн учинчи бўлимида Ташқи ишлар вазирлигига халқаро ҳамкорликни кучайтириш вазифаси юклатилган бўлиб, бу хорижий ташкилотлар билан битимлар тузишни таъминлайди.

Қарорнинг ўн тўртинчи бўлимида "Маиший зўрлик ишлатишнинг олдини олиш тўғрисида"ги қонун лойиҳасини тайёрлаш вазифаси белгиланган бўлиб, унда зўрлик турларини таърифлаш, ваколатли органларнинг вазифаларини белгилаш ва ҳимоявий чораларни жорий этиш назарда тутилган. Бу лойиҳа халқаро амалиётга ҳамоҳанг, масалан, оилавий зўрлик қилувчилар учун реабилитация дастурларининг самарадорлигини таҳлил қилган мета-таҳлилда [8] янги инновацион интервенцияларнинг (масалан, АСТ ва Circles of Peace) самарадорлиги исботланган, унда рецидивни камайтириш учун CBT ва Duluth моделлари солиштирилган. Қарорнинг умумий таҳлили шуни кўрсатадики, у мамлакатнинг ижтимоий-ҳуқуқий ислохотларига ҳамоҳанг бўлиб, ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишда ижтимоий реабилитациянинг родини оширади. Халқаро олимларнинг тадқиқотларидан фойдаланиб, бу чораларни амалга ошириш рецидивни камайтириш ва жамият хавфсизлигини оширишга хизмат қилади.

Адабиётлар:

1. Griffiths C. T. et al. The Social Reintegration of Offenders and Crime Prevention //International Centre for Criminal Law Reform and Criminal Justice Policy. – 2007.
2. Heath-Kelly C. et al. Rehabilitation within pre-crime interventions: The hybrid criminology of social crime prevention and countering violent extremism //Theoretical Criminology. – 2023.
3. Babae E. et al. Population-Based Approaches to Prevent Domestic Violence against Women Using a Systematic Review //Iranian Journal of Psychiatry. – 2021. – T. 16. – №. 1. – C. 94–105.
4. Someda K. An international comparative overview on the rehabilitation of offenders and effective measures for the prevention of recidivism //Legal Medicine. – 2009. – T. 11. – №. Supp 1. – C. S82-S85.
5. Heath-Kelly C. et al. Rehabilitation within pre-crime interventions: The hybrid criminology of social crime prevention and countering violent extremism //Theoretical Criminology. – 2023.
6. Beaudry G. et al. Effectiveness of psychological interventions in prison to reduce recidivism: a systematic review and meta-analysis of randomised controlled trials //The Lancet Psychiatry. – 2021. – T. 8. – №. 9. – C. 759–773.
7. Stith S. M. et al. International Adaptation of a Treatment Program for Situational Couple Violence //J Marital Fam Ther. – 2020. – T. 46. – №. 2. – C. 272-288.
8. Babcock J.C. et al. Which battering interventions work? An updated Meta-analytic review of intimate partner violence treatment outcome research //Clinical Psychology Review. – 2024.

INNOVATIVE
ACADEMY